

فصلنامه علمی- پژوهشی علوم اجتماعی، دوره ۱۱، ویژه‌نامه پیشگیری از جرم و حقوق، زمستان ۱۳۹۶

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۰۸/۱۴ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۱۰/۱۲

صص ۷۱۷ - ۷۳۱

پیشگیری کنشی از قاچاق کالا در سیاست جنایی تقنینی ایران

مسعود بسامی^۱، یوسف الماسی^۲

۱- استادیار دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اسلام آباد، گروه حقوق، اسلام آباد، ایران.

۲- کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد کرمانشاه، گروه حقوق، کرمانشاه، ایران.

چکیده

قاچاق کالا از زمره جرایم مهمی است که علاوه بر زیان زدن برمنافع اقتصادی مردم، بر منافع اقتصادی حکومت نیز لطمه وارد می نماید و باعث اختلال در نظام اقتصادی کشور می گردد. لذا مبارزه با آن و نیز پیشگیری از وقوع آن همواره مورد توجه حکومت بوده است. در این میان یکی از روش‌های پیشگیری از ارتکاب بزه قاچاق، تدوین و تصویب قوانین موثر و کارآمد است. با توجه به این موضوع هدف از انجام پژوهش حاضر تعیین وضعیت سیاست جنایی تقنینی ایران در پیشگیری از قاچاق کالا و ارز می باشد. نتیجه پژوهش حاضر بیانگر آن است که قانونگذار ایران در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، برای اولین بار علاوه بر جرائم و مجازات‌ها، یک فصل مستقل به پیشگیری از قاچاق کالا اختصاص داد و به این سان در کنار حقوق کیفری ماهوی و شکلی، حقوق پیشگیری از قاچاق کالا را نیز به رسمیت شناخت. لیکن قانونگذار در قانون مذکور، سیاست خود را بر پیشگیری وضعی متمرکز ساخته و عمدتاً با توسل به فناوری‌های نوین درصدد دشوارسازی ارتکاب و افزایش خطر بزهکاری می‌باشد. ولی بر پیشگیری اجتماعی توجه چندانی نداشته که این امر از نواقص قانون محسوب می شود.

واژگان کلیدی: قاچاق کالا، پیشگیری وضعی، پیشگیری اجتماعی، سیاست جنایی تقنینی.

مقدمه

قاچاق کالا هم اکنون ذهن بسیاری از مدیران کشور ما را به خود مشغول کرده و بسیاری از دستگاه‌ها را نیز درگیر کرده است. گستردگی مرزهای جغرافیایی در کنار همسایگان دارای نظام‌های تقریباً بی‌ثبات و نیز وجود مبادی مختلف و شیوه‌های متنوع قاچاق مقابله با آن را دشوار کرده است؛ در حال حاضر قاچاق در عام و قاچاق کالا به نحو خاص از مشکلات بزرگ کشور است. این پدیده چندان ابعاد گوناگونی یافته و چنان تأثیرات منفی و مخربی در اقتصاد کشور گذارده که به ناچار بخش چشم‌گیری از امکانات ملی برای مقابله با آن بسیج شده است.

به رغم این تلاش‌ها و بنا بر اعتراف مکرر مسئولان، اقدامات به عمل آمده چندان اثری نداشته و فقط پاره اندکی از کل قاچاق کشف شده است. متأسفانه وجود برخی سیاست‌های اقتصادی خاص، مانند حمایت گسترده از تولید داخلی با استفاده از ابزارهای ممنوعیت‌ها و محدودیت‌های تجاری، پرداخت یارانه‌های گسترده برای سوخت و کالاهای اساسی به مصرف‌کننده و نیز وجود مرزهای گسترده جغرافیایی مناسب، ایجاد امکان ورود کالای قاچاق دامنه و گسترش این معضل را افزایش داده است؛ از اینرو ناکارآمدی مقررات موجود از یکسو و تعدد نهادهای متولی، تنوع مقررات، و فعالیت نهادهای موازی از سوی دیگر، موجب شد لایحه جامع مبارزه با قاچاق کالا و ارز در سال ۱۳۸۱، تقدیم مجلس شود. این لایحه پس از فراز و نشیب فراوان، در سال ۱۳۹۰ مطرح و پس از دو سال بررسی در تاریخ ۱۳۸۱/۱۰/۹۲ به تصویب رسید و فصل دوم به پیشگیری از قاچاق اختصاص یافته است. با توجه به مباحث فوق سوال پژوهش حاضر این است که سیاست جنایی تقنینی ایران در قبال پیشگیری از جرم قاچاق کالا و ارز چگونه است؟

پژوهش حاضر به روش توصیفی - تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای تدوین گردیده است. محتوای پژوهش در سه قسمت تنظیم شده است. گفتار اول به مفهوم شناسی تحقیق و بیان مفاهیم کلیدی تحقیق مانند مفهوم پیشگیری از جرم و مفهوم قاچاق پرداخته است. در گفتار دوم پیشگیری وضعی از جرم قاچاق کالا و ارز در سیاست جنایی تقنینی مورد بحث و بررسی قرار گرفته و در گفتار سوم به واکاوی پیشگیری اجتماعی از جرم قاچاق کالا و ارز در سیاست جنایی تقنینی ایران پرداخته‌ایم.

گفتار اول: مبانی و مفاهیم

بند اول: مفهوم قاچاق

قاچاق کلمه‌ای ترکی و به معنای گریزانیدن می‌باشد. (احمدی، ۱۳۸۵: ۳۲) در ادوار آغازین قانونگذاری در ایران، جرم قاچاق در معنایی گسترده به کار رفته بود و تمامی اعمال ارتكابی که منجر به نقض مقررات اقتصادی و انحصارات دولتی می‌گردید را شامل می‌شد (الهام؛ میرخلیلی و پرهام‌فر، ۱۳۹۳: ۷۳). در ادوار بعدی قانونگذاری، معنای قاچاق، به ورود و خروج غیر قانونی کالا از مرز محدود شد، به عنوان مثال بند الف از ماده ۱۱ قانون انحصار تجارت خارجی مصوب ۱۳۱۱ مقرر می‌دارد: «کلیه اجناسی که برخلاف مقررات این قانون وارد مملکت شود قاچاق محسوب ...» ولی ارائه نشدن تعریف دقیق از قاچاق، باعث شد در تلقی از این جرم بین حقوقدانان و رویه‌ی قضایی آشفتگی دیده شود و شکاف عمیقی را بین مقنن و رویه‌ی قضایی حاکم، در برداشت از این جرم و دامنه‌ی شمول آن بوجود آورد (الهام؛ میرخلیلی و پرهام‌فر، ۱۳۹۳: ۷۳).

به نظر برخی نویسندگان قاچاق عبارت است از: فرار دادن مال خواه آن مال مربوط به درآمد دولت بوده و یا ورود و خروج و تولید و نقل و انتقال و خرید و فروش آن طبق قوانین و مقررات مربوطه ممنوع و غیر مجاز گردیده باشد. (محمد تقی جوان، به نقل از احمدی، ۱۳۸۵: ۳۳)

قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ در تعریف قاچاق کالا و ارز مقرر می‌دارد: «هر فعل یا ترک فعلی است که موجب نقض تشریفات قانونی مربوط به ورود و خروج کالا و ارز گردد و براساس این

قانون و یا سایر قوانین، قاچاق محسوب و برای آن مجازات تعیین شده باشد، در مبادی ورودی یا هر نقطه از کشور حتی محل عرضه آن در بازار داخلی کشف شود.»

برای ارائه‌ی تعریف صحیح از قاچاق می‌بایست اول دامنه‌ی جرم‌انگاری قاچاق را در ارتباط با سایر قوانین و مقررات معلوم و طی آن هدف مقنن از جرم‌انگاری بیان شود؛ آیا هدف حمایت از حقوق دولت است یا رعایت نظارت‌های قانونی یا هر دو؟ و دوم مشخص شود که آیا محل کشف کالای قاچاق بر حسب اینکه در مرز باشد یا مرکز می‌تواند در شمول عنوان قاچاق مؤثر باشد یا خیر؟

آن گونه که برخی فلاسفه‌ی حقوق کیفری پیشنهاد می‌دهند، اولین لازمه‌ی جرم‌انگاری یک عمل، آن است که رفتار بر اساس یک سری اصول نظری راجع به جرم‌انگاری در حیطه‌ی صلاحیت قضایی جامعه و یا اقتدار دولتی قرار گیرد. به عبارت دیگر، باید ثابت شود که براساس یک سری اصول و مبانی نظری، مداخله‌ی دولت در حوزه‌ی حقوق و آزادی‌های فردی شهروندان از طریق ممنوعیت و یا ایجاد محدودیت کیفری مجاز است (حبیب زاده و زینالی، ۱۳۸۴: ۴).

معیار اصلی جرم‌انگاری قاچاق اصل صدمه است.^۱ هر دولتی برای جرم‌انگاری عملی که باعث ورود صدمه یا ایجاد خطر غیر قابل پذیرش به دیگران می‌شود توجیهات فراوانی دارد. جان استوارت میل تعبیری از اصل صدمه دارد که طبق آن تنها هدفی که قدرت سیاسی جامعه حق دارد به طور کامل به هر عضوی از جامعه مدنی اعمال قدرت کند، جلوگیری از ورود صدمه به دیگران است. تکیه‌ی اصلی اصل «صدمه» به عنوان یک اصل منفی و یا محدود کننده- محدود کردن حقوق کیفری از مجازات اعمالی است که به عنوان عمل غیر اخلاقی یا غیرقابل پذیرش است که صدمه‌ای برای دیگری ندارد. برای استفاده از مفهوم اصل صدمه در جرم‌انگاری قاچاق، می‌توان به تعریف فین برگ^۲ از صدمه اشاره کرد. بنابر تعریف وی، «صدمه»، ممانعت از منافع به وسیله‌ی فعل یا ترک فعل اشتباه از ناحیه‌ی دیگران است. این تعریف وابسته به این مفهوم است که هر فردی سهم مشروعی از منافع دارد (Ashworth, ۲۰۰۸, ۳۰).

در جرم‌انگاری قاچاق، می‌توان ورود صدمه را هم به جامعه و هم به دولت مشاهده کرد؛ نخست: عدم پرداخت حقوق قانونی دولت است که این امر منجر به کاهش درآمدهای عمومی دولت می‌شود و دولت را در تأمین هزینه‌های عمومی در تنگنا قرار می‌دهد.

دوم: به دلیل ورود بی‌رویه‌ی کالاهای خارجی، امکان رقابت برای کالاهای تولید داخل سلب شده که این امر باعث تعطیلی صنایع داخلی و بیکار شدن بخشی از نیروی کار خواهد شد.

سوم: ورود کالاهای قاچاق به کشور بدون اعمال نظارت‌های قانونی است. بنابراین بسیاری از کالاهایی که وارد کشور می‌شوند از نظر بهداشتی، سلامت و ایمنی فاقد کیفیت لازم بوده که این موضوع باعث ورود صدمات غیرقابل جبرانی به جامعه می‌شود. بنابراین می‌توان گفت که ایراد صدمه از ناحیه‌ی جرم قاچاق غیر قابل اغماض است. با توجه به این موضوع لازمه‌ی وقوع جرم قاچاق تحقق موارد زیر است:

- ۱- تحقق ورود و صدور کالا از کشور
- ۲- عدم انجام تشریفات قانونی یا تقلب در انجام تشریفات مربوط به ورود و خروج کالا
- ۳- عدم پرداخت حقوق و عوارض قانونی
- ۴- فرار از نظارت‌های قانونی

۱. Harm principle

۲. feenberg

با توجه به معیارهای ارائه شده پیشین، می‌بایست قاچاق را اینگونه تعریف کنیم: «قاچاق، وارد کردن کالا به کشور یا صادر کردن آن، بدون رعایت تشریفات قانونی است به نحوی که منجر به فرار از پرداخت مالیات‌ها و عوارض مقرر دولت و یا فرار از نظارت‌های قانونی شود.»

بند دوم: مفهوم پیشگیری

واژه‌ی «پیشگیری» از نظر لغوی به معنای جلوگیری و دفع می‌باشد (معین، ۱۳۸۷: ۱۵۸) و پیشگیری از جرم عبارت است از: هر اقدام سیاست جنایی با هدف تحدید امکان پیشامد جنایی از راه‌های گوناگون است، خصوصاً بدون تکیه بر تهدید کیفر یا اجرای آن. از نظر ایشان می‌توان پیشگیری را در دو مفهوم عام و خاص معنا کرد، یک نوع پیشگیری با استفاده از سلاح کیفر و نوع دیگر فصل جرم‌شناسی پیش‌گیرنده است با استفاده از ابزارهای غیر قهری و البته با مشارکت عموم مردم و مداخله نهادهای مدنی (اردبیلی، ۱۳۹۲: ج ۲، ۱۹). ماده یک قانون پیشگیری از وقوع جرم مصوب ۱۳۹۴/۶/۲۱ مجمع تشخیص مصلحت نظام، در تعریف پیشگیری از جرم بیان می‌دارد: «پیشگیری از وقوع جرم عبارت است از پیش‌بینی، شناسایی و ارزیابی خطر وقوع جرم و اتخاذ تدابیر و اقدامات لازم برای از میان بردن یا کاهش آن»

جرم‌شناسی پیشگیرانه در معنای پیش‌دستی کردن، پیشی گرفتن و به جلوی چیزی رفتن، مورد استفاده واقع می‌شود. یعنی با کاربرد فنون مختلف به منظور جلوگیری از وقوع بزهکاری، هدف به جلوی جرم رفتن و پیشی گرفتن از بزهکار است (ابراهیمی، ج ۱، ۱۳۹۶: ۱۳).

در دکتترین در باب تعریف پیشگیری و مصداق‌های آن دو جهت‌گیری کلی دیده می‌شود. برخی از جرم‌شناسان مفهوم موسعی (عام) برای تدابیر پیشگیرانه قائل شده و گروهی دیگر پیشگیری را در مفهومی محدود و مضیق (خاص) بکار می‌برند (محمدنسل، ۱۳۸۷: ۳۵).

پیشگیری در معنای موسع که همان پیشگیری کنشی است؛ عبارت است از کلیه تدابیر و اقداماتی که ماهیت کیفری و غیرکیفری دارند که در یک جامعه و در یک گستره‌ی مشخص مثلاً یک شهر، در جهت کاهش نرخ جرم یا ممانعت از وقوع جرم، توسط دولت یا سازمان‌های مردم‌نهاد زیر نظر دولت طراحی و اجرا می‌شود. در این تعریف گفته می‌شود چون هدف پیشگیری از جرم است، استفاده از هر وسیله‌ای مجاز می‌باشد (نجفی ابرندآبادی و هاشم بیگی، ۱۳۹۳: ۱۲۳۷).

مفهوم پیشگیری کنشی، طیف وسیعی از اقدامات کیفری و غیر کیفری را در برمی‌گیرد. در مقابل مفهوم مضیق از پیشگیری قرار دارد که فقط تدابیر غیرکیفری را شامل می‌گردد (میرخلیلی، ۱۳۸۸: ۳۲).

پیشگیری از جرم در معنای مضیق، مجموعه تدابیر و اقدامات غیرکیفری با هدف مقابله با بزهکاری از طریق کاهش یا از بین بردن علل جرم‌زا و نیز اثرگذاری بر فرصت‌های پیش جنایی است، به گونه‌ای که بتوان با استفاده از ابتکارات و سازوکارهای غیرقهرآمیز بر شخصیت افراد، وضعیت پیش از ارتکاب جرم اثر گذاشت تا از رخ دادن بزه جلوگیری کرد (نیازپور، ۱۳۸۷: ۸).

بند سوم: انواع پیشگیری

از پیشگیری از جرم گونه بندی‌های متعددی بعمل آمده است. یکی از آن‌ها تقسیم‌بندی به پیشگیری اجتماعی (فردمدار) و پیشگیری وضعی (موقعیت مدار) می‌باشد. به تعبیر دیگر پیشگیری کنشی به دو نوع پیشگیری وضعی و پیشگیری اجتماعی تقسیم‌بندی می‌شود.

الف - پیشگیری وضعی

پیشگیری وضعی به مجموعه اقدام‌هایی گفته می‌شود که در جهت تسلط بر محیط و اوضاع پیرامونی مشرف بر جرم و نیز مهار آن انجام می‌شود، تا از این طریق افراد یا آماج‌ها را از بزه‌دیدگی محافظت نماید

(حاجی ده آبادی، ج ۵، ۱۳۸۲: ۲۸۹). این نوع پیشگیری به صورت علمی در دهه ۱۹۸۰ در انگلستان توسط سه دانشمند به نام‌های کلارک، کرنیش و می هیو، مطرح شد. که با توجه به شرایط بزهکار، نوع جرایم، اهداف و موضوعات جرم و خصوصیات بزه‌دیده، اقداماتی را به اجرا می‌گذارد که فرآیند آن‌ها از بین رفتن و یا تضعیف موقعیت‌ها و فرصت‌های ارتکاب جرم خواهد بود. (نجفی توانا، ۱۳۹۰: ۵۵) این شکل از پیشگیری رویکرد جدیدی است که سعی دارد با اتکا بر آماج جرم یا بزه‌دیده به تبیین پیشگیری از جرم بپردازد. (صفاری، ۱۳۸۰: ۲۶۸) از بین بردن اماکن و محلاتی که محل تجمع ولگردان، فواحش، توزیع کنندگان مواد مخدر، است، استقرار نیروهای انتظامی در اطراف پارک‌ها، مدارس، میادین، ایجاد گشت‌های محله، نصب دوربین‌های مدار بسته، از سازوکارهای پیشگیری وضعی می‌باشد. (نجفی توانا، ۱۳۹۰: ۵۶)

به عبارت دیگر پیشگیری وضعی شامل مجموعه اقدام‌ها و تدابیری است که به سمت تسلط بر شرایط پیرامونی جرم و مهار آن متمایل است. این امر از یک‌سو، از طریق کاهش وضعیت‌های ماقبل بزهکاری، یعنی وضعیت‌های پیش جنایی که وقوع جرم را مساعد و تسهیل می‌کند، و از سوی دیگر، با افزایش خطر شناسایی و احتمال دستگیری بزهکاران انجام می‌شود (خسروشاهی و منصور، ۱۳۸۹: ۵۹).

در پیشگیری وضعی از جرم به جای مقابله با انگیزه ارتکاب جرم سعی در بستن راه‌های دستیابی مرتکب به موضوع جرم و افزودن زحمت و خطر ارتکاب جرم و کم‌فایده کردن آن برای مرتکب می‌شود (میرمحمد صادقی، ۱۳۸۲: ۳۰).

بر اساس تعاریفی که از پیشگیری وضعی ذکر شد، بسیاری از تدابیر و راهکارهای این نوع پیشگیری از صدر اسلام و حتی در آیات قرآن و رهنمودهای پیامبر گرامی اسلام مورد توجه قرار گرفته است بسیاری از تأسیس‌ها و نهادهایی که تاریخ آن‌ها به زمان پیامبر (ص) باز می‌گردد؛ مانند امر به معروف و نهی از منکر، نهاد حسبه و نقش محتسب در کاهش جرایم، جرایم بازدارنده در راستای پیشگیری از جرایم شدیدتر، حمایت از بزه‌دیدگان بالقوه، حجاب، ضرورت مکتوب بودن معاملات یا اخذ شهود، اقدامات تامینی بازدارنده، محدود نمودن ابزار ارتکاب جرم یا ممنوعیت فروش سلاح به مجرمان، حرمت فروش انگور برای ساختن شراب، حرمت فروش چوب برای ساختن بت و امثال آن، مجموعه تدابیری هستند که می‌توان گفت به نوعی سعی در کاهش و گرفتن فرصت‌های مجرمانه از افرادی که قصد ارتکاب جرم را دارند، داشته و به گونه‌ای پیشگیری وضعی محسوب می‌شود (کرامتی معز و میرخلیلی، ۱۳۹۶: ۳)

«پیشگیری وضعی شامل اقدامات و روش‌هایی برای کاهش فرصت است به نحوی که: ۱- به سوی شکل کاملاً خاصی از جرم نشانه می‌رود؛ ۲- متضمن طراحی و مدیریت محیط بلا واسطه (صحنه و محل وقوع جرم) یا همان نظارت و تحت نفوذ در آوردن هر چه پایدارتر و سازمان یافته‌تر محل وقوع جرم است. ۳- زحمات و خطرات ناشی از اقدام برای ارتکاب جرم را افزایش داده و سود حاصله؛ در نظر مرتکبین را کاهش می‌دهد (دارابی، ۱۳۹۵: ۱۳۲-۱۳۱).

روشن است پیشگیری وضعی به علت شناسایی جرم و مطالعه‌ی عوامل بزهکاری از منظر مشکلات اجتماعی؛ اقتصادی توجهی نداشته و صرفاً به دنبال اتخاذ اقداماتی است که در تصمیم بزهکاران بالقوه تأثیر گذاشته و در شرایط مادی و فیزیکی ما قبل ارتکاب جرم موثر واقع شود. از سویی این تدابیر نتیجه‌ای مقطعی داشته و استفاده از ابزارهای لازم پیشگیری برای همگان مستلزم برخورداری عموم جامعه از تمکن مالی نسبتاً مطلوب بوده که این امر عملاً مقدور نیست؛ ضمن اینکه پدیده جایجایی بزهکاری در زمان و مکان دیگر به عنوان یکی از ایرادات جدی؛ در خصوص اقبال مستمند جامعه نیز محقق شده و مجرمین را به اهداف فاقد تجهیزات و افراد فقیر هدایت می‌کند و از سوی دیگر اگر چه پیشگیری وضعی از گونه‌های

کنشی پیشگیری است اما طبعاً به موجب توسعه‌ی شبکه‌ی نظارتی و افزایش محدودیت‌ها؛ با کاهش برخی حقوق و آزادی‌های شهروندان همراه خواهد بود.

به هر روی منظور از موقعیت ارتکاب جرم شرایط محیطی؛ فیزیکی و اجتماعی است که احتمال وقوع حوادث جنایی را تحت تاثیر قرار می‌دهند به واقع در این شیوه‌ی پیشگیری از جرم؛ برنامه‌ریزان و مجریان در تلاش‌اند با ارائه‌ی راهکارهایی برای ارتکاب جرم؛ مانع ایجاد نمایند و به تعبیری ارتکاب جرائم و نرخ آن را به گونه‌ای که برای جامعه قابل تحمل باشد؛ مدیریت کنند (بابایی و نجیبیان، ۱۳۹۰: ۱۵۲).

با همه‌ی محاسن و معایبی که در خصوص پیشگیری وضعی مطرح می‌شود؛ امروزه خیلی از کشورهای توسعه یافته و جوامع مردم سالار نیز با طرح دلایل مختلف به سمت اولویت بخشی به اینگونه از پیشگیری و یا استفاده‌ی تلفیقی هم زمان با سایر شیوه‌ها دلالت شده‌اند (دارابی، ۱۳۹۵: ۱۳۳)؛ بنابراین پیشگیری وضعی برخلاف پیشگیری اجتماعی مبتنی بر تقویت ارزش‌های جامعه، متعالی کردن نهادهای آن، بررسی ریشه‌های بزهکاری و قطع آن نیست بلکه به طور ساده بر کاهش فرصت‌ها و موقعیت‌های ارتکاب جرم تکیه دارد. در واقع به جای پرداختن به انگیزه و نیت درونی افراد که تغییر آن‌ها دشوار می‌باشد سعی دارد راه‌های دستیابی مرتکب به موضوع جرم یا بزه‌دیده و افزایش زحمت و خطر برای مرتکب بپردازد تا از این رهگذر راهکاری عملی برای پیشگیری از وقوع جرم ارائه نماید.

ب- پیشگیری اجتماعی

پیشگیری اجتماعی، ایجاد تغییرات و اصلاحات فردی و محیطی است که منجر به جلوگیری از وقوع جرم به صورت پایدار و همیشگی می‌شود. این قسم از پیشگیری تلاش دارد که از تولید بزهکار یا بزه‌دیده جلوگیری کند. پیشگیری اجتماعی در واقع اقدامات مداخله‌ای در محیط عمومی و شخصی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی می‌باشد که هدف از آن کاهش ارتکاب جرم است. (نیازپور، ۱۳۸۷: ۴)

پیشگیری اجتماعی از جرم یکی از موضوعات اصلی مطالعات اجتماعی است که جایگاه ویژه‌ای در میان راهبردهای پیشگیرانه دارد. در این راهبرد، شرایط اجتماعی جرم‌زا، تشریک مساعی جامعه و نهادهای آن برای مقابله با پدیده‌ی مجرمانه و ارتباط میان کارایی و امروزه فرهنگ^۱ که وابسته به مرزهای جغرافیایی بوده است، جایگزین مطلوبیت فرهنگی بدون مرز شده است؛ به نحوی که تجربه‌های فرهنگی، دیگر بازتاب محیط و مختصات زندگی نبوده، بلکه انعکاس‌دهنده‌ی مطلوبیت فرهنگی است که با مفهوم مرز و جغرافیا وابستگی ندارد و برخاسته از مطلوبیتی فراگیر و جهانی می‌باشد. در چنین فضایی مرزهای حریم فرهنگ در برابر نفوذ جریان‌های مستمر و بی‌هویت فرهنگی از هم می‌پاشد و حریم فرهنگ‌پذیری و اجتماعی شدن به عنوان بنیان‌های پیشگیری اجتماعی از جرم، نفوذپذیر می‌شود. توجه اصلی در مدل پیشگیری اجتماعی از جرم، معطوف به علل و عوامل بنیادین وقوع جرم است و برنامه‌ها و سیاست‌های جامع و فراگیر فرهنگی در رأس مؤلفه‌های تأثیرگذار بر پیشگیری اجتماعی قرار دارند (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۹۰: ۱۲۹).

همواره پدیده‌های مجرمانه به عنوان چالشی مهم و اساسی در برابر ساختارها و بنیان‌های نظم اجتماعی مطرح بوده است. شناخت و تبیین جرم و پیشگیری از آن به عنوان راهبرد محوری و اصلی کنترل جرم، تابعی از شناخت و آگاهی از هستی و چیستی تحولات فرهنگی و اجتماعی در جوامع معاصر است. در پیشگیری اجتماعی نهادهای اجتماعی مانند خانواده، مدارس و رسانه‌ها تلاش می‌کنند که از بزه‌دیدگی افراد جامعه به ویژه کودکان، نوجوانان و جوانان جلوگیری کنند و فرصت‌های ارتکاب جرم را تا حد امکان کاهش

دهند؛ در این نوع پیشگیری، مسئولیت پلیس - که وظیفه حفظ آرامش شهروندان را بر عهده دارد - پررنگ تر و جدی تر است (شاطری پور، ۱۳۸۸: ۹۳).

پیشگیری اجتماعی از جرم، راهبردی است که به مشارکت اعضای جامعه در پیشگیری فعال از وقوع رفتارهای مجرمانه و دیگر آسیب‌های اجتماعی اولویت می‌دهد و علت وقوع جرم را در ساختارهای اجتماعی جستجو می‌کند (بیات و دیگران، ۱۳۸۷: ۱۶).

در فضای جهانی شدن^۱، ساختارهای اجتماعی متحول می‌گردند و بر فرآیند جامعه‌پذیری افراد تأثیر می‌گذارند. جهانی شدن نه یک فرآیند، بلکه ترکیبی پیچیده از فرآیندهاست که علاوه بر گسترش روابط اجتماعی در سطح جهانی، گسترش روابط اجتماعی در سطح جهانی، گستره تأثیرپذیری اجتماعی را نیز افزایش می‌دهد. تحولات گسترده و فراگیر در ساختار روابط و نهادهای اجتماعی موجب تضعیف مؤلفه‌های مؤثر بر پیشگیری اجتماعی از جرم که بر جامعه‌پذیری افراد جامعه و وجود وفاق بنیادین بر ارزش‌ها مبتنی است، می‌گردد. پیشگیری اجتماعی از جرم به سبب ارتباط معنادار با عوامل تأثیرگذار اجتماعی، از پیامدهای تغییرات و تحولات اجتماعی گسترده تأثیر می‌پذیرد (نجفی توانا، ۱۳۹۱: ۷۳).

گفتار دوم: پیشگیری وضعی از جرم قاچاق کالا و ارز در سیاست جنایی تقنینی ایران

آقای کلارک در کتاب خود در چاپ ۱۹۹۷، شیوه‌های پیشگیری وضعی را به چهار دسته اصلی تقسیم کرد (صفاری، ۱۳۸۰: ۲۹۶-۲۹۲). این چهار دسته از این قرارند:

- الف- دسته اول افزایش تلاش و زحمت (دشواری) مورد نظر که برای دستیابی به هدف لازم است.
- ب- دسته دوم افزایش خطرات مورد نظر برای ارتکاب جرم مانند دستگیری یا شناسایی مرتکب.
- ج- دسته سوم کاهش دستاوردهای مورد انتظار از جرم یا همان سود حاصله.
- د- دسته چهارم حذف معاذیر یا از بین بردن عواملی که باعث تحریک و تشویق فرد به ارتکاب جرم می‌شود.

دسته‌ها یا گروه‌های پیشگیری وضعی در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز تجلی یافته که در ذیل به ذکر و بررسی آن‌ها می‌پردازیم.

بند اول: اقدامات پیشگیری وضعی در راستای دشواری سازی ارتکاب قاچاق کالا و ارز

این گروه از روش‌های پیشگیری وضعی مرکب از چند شیوه می‌باشد که هدف از به کارگیری این روش‌ها تحت تأثیر قرار دادن میزان و وسعت تلاش‌ها و اقدامات لازم برای ارتکاب جرم از جانب مجرم می‌باشد. روش حمایت و حفاظت از آماج‌های جرم سعی دارد با استفاده از موانع فیزیکی و غیرفیزیکی سبب محدود شدن توانایی ارتکاب جرم گردد (اشراقی، ۱۳۹۳: ۳۸)؛ در نتیجه با انجام چنین اقداماتی قصد دارد توزیع قاچاق کالا و ارز را مشکل تر و با قرار دادن موانعی تلاش لازم برای ارتکاب جرم را افزایش دهند.

در این روش به راهبردهایی که به تغییر وضعیت، فرصت و موقعیت در مورد اشخاص اشاره دارد مانند کنترل ورودی‌ها و خروجی‌ها، ایجاد فضای قابل دفاع، جمع‌آوری ابزار و لوازم ارتکاب جرم ایجاد مانع برای خرابکاران و سارقان نظیر قفل‌ها، مصونیت بخشی به آماج‌ها، کنترل دسترسی نظیر ایجاد خندق و پل‌های متحرک و نرده‌کشی، منحرف نمودن بزهکاران، که جملگی منجر به ناتوان کردن فاعل از محقق ساختن نیت مجرمانه خود می‌شود می‌پردازد. سیاست جنایی اسلام نیز به این شیوه توجه و تأکید داشته که این امر در کلام برخی از دانشمندان اسلامی استفاده می‌گردد (میرخلیلی، ۱۳۸۳: ۶۷).

به نظر کلارک و کرنیش هر چه زحمت ارتکاب جرم کمتر باشد، عده بیشتری از بزهکاران اقدام به ارتکاب جرم خواهند کرد. برعکس، هر چه زحمت بزهکاری و تلاش لازم برای دسترسی به آماج جرم بالاتر برود، افزایش بیشتری از ارتکاب جرم منصرف خواهند شد (گسن، ۱۳۷۶: ۶۱۷). آنان پنج تکنیک زیر را در این گروه جای دادند:

۱. سخت کردن آماج جرم^۱
۲. کنترل دسترسی به آماج جرم^۲
۳. غربال خروجی‌ها^۳
۴. منحرف کردن بزهکاران از آماج جرم^۴
۵. کنترل وسایل تسهیل کننده جرم^۵.

الف. الکترونیکی نمودن اسناد

از آنجایی که خارج کردن کالا از قلمرو گمرکی بدون انجام تشریفات قانون عمدتاً از طریق ارائه اسناد مثبت‌گمرکی مانند پروانه گمرکی، پته گمرکی، پروانه عبور، پروانه صادراتی، کارت مسافری و قبض سپرده موجب ترخیص کالا (موضوع بند اول ماده ۱۱۷) و مجوزهای کتبی خلاف واقع و جعلی (موضوع ماده ۳۳) صورت می‌پذیرد، قانونگذار با هدف حذف زمینه ارتکاب جرم، از یکسو، در ماده ۵ آیین‌نامه اجرایی قانون امور گمرکی مصوب ۱۳۹۱/۱۲/۲۹، گمرک را موظف ساخته است به منظور انجام کنترل‌های گمرکی از فناوری نوین، اطلاعات و پرتونگاری استفاده نماید و در بند ۷ همان آیین‌نامه و سازمان‌های مسئول کنترل را ملزم نموده که اسناد، مدارک، گواهی‌ها و مجوزهای مرتبط به گمرک را به صورت الکترونیکی به گمرک ارائه کنند. از سوی دیگر در بند ۶ ماده ۶ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ذیل فصل پیشگیری از قاچاق، وزارت امور اقتصاد و دارایی و راه و شهرسازی را با هدف افزایش دقت در کنترل و بازرسی کالا موظف نموده است، مبادی ورودی و خروجی و مسیرهای حمل و نقل را به امکانات فنی مناسب تجهیز و کلیه اسناد ورود، صدور، حمل و نقل و نظایر آن را الکترونیکی نماید. برخی از این اقدامات ارتکاب جرم را دشوار و برخی دیگر خطر دستگیری را افزایش می‌دهد.

ب. شناسه‌دار کردن انبارها

از آنجایی که وسایل نقلیه آبی، هواپیما و وسایل نقلیه زمینی اعم از خالی یا حامل کالا که وارد قلمرو سرزمینی ایران می‌شوند براساس ماده ۱۰۲ و ۱۰۳ قانون امور گمرکی، مجاز نیستند بدون انجام تشریفات گمرکی کالایی را تخلیه یا بارگیری نمایند، از یک سو ماده ۱۱ به منظور حصول اطمینان از رعایت مقررات مربوط به کنترل‌های گمرکی، پیش‌بینی کرده است، کلیه کالاهای وارداتی به قلمرو گمرکی با شیوه‌هایی مانند مدیریت خطر، بازرسی، منظم یا اتفاقی، بکارگیری تجهیزات و شیوه‌های نوین بازرسی مورد بدرقه یا مراقبت قرار گیرد. از سوی دیگر بند ۳ ماده ۳، قانون امور گمرکی گمرک را موظف نموده است اماکن گمرکی، یعنی انبارها، باراندازها، اسکله‌ها، فرودگاه‌ها، ایستگاه‌های راه‌آهن که برای انباشتن و نگهداری کالا جهت انجام تشریفات گمرکی استفاده می‌شود را به ابزارهای پیشرفته و فناوری‌های نوین مجهز نماید؛ در همین راستا بند ۶ ماده ۶ قانون مبارزه با قاچاق کالا، وزارتخانه صنعت،

۱. Harden Targets .
 ۲. Control Access to Targets.
 ۳. Screen Exits
 ۴. Deflect Offenders from Target .
 ۵. Control Crime Facilitators .

معدن و تجارت را موظف ساخته است تا با همکاری دستگاه‌های اجرایی ذیربط نسبت به شناسه‌دار کردن کلیه انبارها و مراکز نگهداری کالا، ثبت مشخصات مالک کالا، نوع و میزان کالاهای ورودی و خروجی اقدام کند. این دسته از اقدامات با دشوار نمودن ارتکاب قاچاق، مرتکب را به زحمت انداخته و هزینه ارتکاب را برای وی افزایش می‌دهد (ابراهیمی، ۱۳۹۵: ۱۴۰).

پ. انضباط بخشی به وسایل حمل و نقل

انجام عملیات حمل و نقل بین‌المللی و نیز ورود کالا به اماکن گمرکی و خروج کالا از آن، با تخلیه و تحویل و یا بدون تخلیه و تحویل کالا، در صورتی که با استفاده از فناوری نوین همراه گردد می‌تواند به حذف بسترهای ارتکاب جرم کمک کند. بر همین اساس بند چ ماده قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، تجهیز شناورها و وسایل حمل و نقل جاده‌های کالا به سامانه فنی ردیاب و نیز انضباط بخشی به تردد و توقف شناورها را الزامی نموده است.

بند دوم: اقدامات پیشگیری وضعی در راستای افزایش جاذبه زدایی ارتکاب قاچاق کالا و ارز

از آنجا که تعمیم نظریه اقتصادی و انتخاب معقول در مورد جرائم آنی قابل ایراد به نظر می‌رسد و از سوی دیگر در این دسته از جرائم، تحریک آنی جانشین تعقل و حسابگری می‌شود، پس به دنبال انتقادات وارد شده به عدم جامعیت تکنیک‌های پیشگیری فلسون و کلارک، دسته چهارم تکنیک‌های پیشگیری وضعی تحت عنوان کاهش تحریک^۱ ارائه شد. این تکنیک‌ها تلاش دارند با حذف یا کاهش اقدامات تحریک کننده، از انگیزش بزهکاران بالقوه جلوگیری و به این ترتیب وقوع جرائمی آنی را منتفی کنند. در زیر مجموعه این دسته از تدابیر، تکنیک‌های زیر قرار دارند:

۱. کاهش ناکامی و فشار^۲

۲. اجتناب از ستیزه^۳

۳. کاهش تحریک هیجانی^۴

۴. خنثی کردن فشار روانی^۵

۵. نهی از تقلید^۶.

پرداخت از طریق کارت‌های اعتباری به جای وجه نقد، کاهش میزان وجه نقد روزانه موجود در صندوق بانک، علامتگذاری اشیاء قیمتی، غیرفعال سازی دستگاه‌های الکترونیکی در صورت سرقت و نصب برچسب از جمله اقداماتی است که می‌تواند موجب حذف یا کاهش منفعت ناشی از ارتکاب جرم گردد. در همین راستا، قانونگذار به منظور تشخیص کالاهای قاچاق یا فاقد مجوز، مانند کالاهای جعلی، غیربهداشتی، غیراستاندارد، از یکسو ترخیص کالاهای تجاری را منوط به ارائه گواهی‌های دریافت شناسه کالا، شناسه

۱. از بین بردن جاذبه نیز یکی دیگر از روش‌های پیشگیری وضعی از جرم علیه اشخاص خواهد بود. بسیاری از راهبردها و شیوه‌های پیشگیری با هدف ناتوان سازی مجرمان و برخی از آن‌ها منحصراً با هدف منصرف نمودن مجرمان و جلوگیری از پیدایش و تشدید انگیزه و وسوسه‌های مجرمانه به کار گرفته می‌شوند. بالا بردن خطر شناسایی و دستگیری بزهکار، کاهش جاذبه‌های وسوسه‌انگیز و تحریک کننده محیطی از جمله مواردی هستند که با هدف انگیزه زدایی و منصرف نمودن مجرمان بالقوه از ارتکاب جرم صورت می‌گیرد و در واقع سعی می‌شود قصد و اراده مجرم بی اثر گردد. (رایجیان اصلی، ۱۳۸۳: ۱۵۶)؛ بالا بردن خطر شناسایی و دستگیری بزهکار، حفظ حجاب و پرهیز از آرایش توسط زنان در بیرون از خانه، نصب دوربین‌های مخفی و امثال آن‌ها از جمله مواردی است که به منظور جلوگیری از پیدایش انگیزه مجرمانه صورت می‌گیرد.

۲. Reduce Frustration and Stress.

۳. Avoid Disputes.

۴. Reduce Emotional Arpusal.

۵. Neutralize Peer Pressure.

۶. Discourage Imitation.

رهگیری، ثبت گواهی و شناسه توسط گمرک نموده و از سوی دیگر توزیع و فروش کالاهای وارداتی در سطح بازار خرده فروشی در حالت عدم نصب این شناسه‌ها را قاچاق محسوب نموده تا از این طریق شهروندان را به جعلی، تقلبی، غیربهداشتی و غیراستاندارد بودن آنها آگاه و در نهایت به عدم خرید تشویق نماید. علاوه بر این، ماده ۱۴ همین قانون، دستگاه‌های تبلیغی، فرهنگی، پژوهشی و آموزشی را موظف ساخته است؛ برنامه‌های فرهنگی، آموزشی و ترویجی را برای جلوگیری از مصرف کالای قاچاق اجرا نمایند. به این ترتیب همانگونه که قانونگذار برای پیشگیری از سرقت و از بین بردن منافع و جاذبه‌های سرقت برای سارق، خرید مال مسروقه را جرم‌انگاری و مستوجب مجازات دانسته تا شهروندان با انصراف از خرید اموال مسروقه، موجب ترک تکرار سرقت از جانب سارق گردد، بر این اعتقاد است که پیشگیری از مصرف کالای قاچاق توسط شهروندان، به ویژه قاچاق کالای سلامت که به طور بالقوه زیست همه شهروندان را تهدید می‌کند در دراز مدت از قاچاق این نوع کالا جاذبه‌زدایی خواهد کرد. امری که تصور کسب منفعت از طریق قاچاق برای مرتکب را به حداقل می‌رساند.

بند سوم: اقدامات پیشگیری وضعی مبتنی بر کاهش سود قابل پیش‌بینی از جرم قاچاق کالا

این دسته از تکنیک‌ها نیز مبتنی بر نظریه انتخاب عقلانی و همچنین نظریه اقتصادی جرم هستند. مطابق نظریه‌های یاد شده، فرد بزهکار با سنجش میزان سود و زیان حاصله، زمانی ارتکاب جرم را انتخاب می‌کند که از نظر وی منافع حاصل از جرم ارزشمندتر از ضررها و خطرهای ناشی از ارتکاب آن باشد. پنج تکنیک در زیر مجموعه این دسته قرار می‌گیرند که عبارتند از:

۱. نمان کردن آماج جرم^۱
۲. از دسترس خارج کردن آماج جرم^۲
۳. مشخص کردن اموال^۳
۴. بر هم زدن بازارهای غیرقانونی^۴
۵. از بین بردن سود^۵

به نظر می‌رسد که پیشگیری وضعی از جرم بر این مفهوم مبتنی است که مجرمین دارای انگیزه در صورت حضور دیگران از جرم اجتناب خواهد نمود؛ به طور کلی در صورت وجود نظارت بر مجرمین، ردیابی اماکن و وضعیت‌ها توسط مدیران و متصدیان و همچنین وجود نگهبانان، احتمال ارتکاب جرم کمتر خواهد شد؛ در مقایسه باید دانست که جرایم سازمان‌یافته در شبکه‌های اجتماعی درگیر می‌شوند و به انحاء مختلفی وارد فرآیندهای قانونی تجارت می‌شوند؛ به علاوه آنکه حضور افراد مختلف در یک وضعیت که خود باعث آلودگی وضعیتی خاص می‌شوند، از یک طرف بزه‌دیدگان و یا مشتریان را به اشتباه قانونی بودن کالاها انداخته و از طرفی دیگر می‌تواند به ضعف در عملکرد متصدیان پیشگیری منتهی گردند؛ دلایلی که برای ضعف نظارت و نگهداری ذکر کرده‌اند، برخی ناظر بر خلاق بودن مجرمین سازمان‌یافته، برخی ناظر بر ضعف نهادهای اجرای قانون و برخی دیگر نیز به ایجاد اشتراک در منفعت میان مجرمین و پیشگیری‌کنندگان یا افرادی که به عنوان مانع ارتکاب جرم ایفای نقش می‌کنند مرتبط می‌باشند؛ اشتراکی که در اثر دریافت رشوه و ارعاب از سوی مجرمین سازمان‌یافته به وجود می‌آید؛ در مطالعات برخی از نویسندگان با

۱. Conceal Targets.
 ۲. Remove targets.
 ۳. Identify Property.
 ۴. Disrupt Markets.
 ۵. Dency Benefits

پیمایش‌هایی که انجام داده‌اند این امر روشن شده است که موارد وقوع قاچاق کالا یا معامله نسبت به کالاهای مسروقه بیشتر از تعداد موارد گزارش آن‌ها از سوی پلیس است؛ در این تحقیق که در سه منطقه انگلستان انجام شده است به این نتیجه رسیده‌اند که علت این امر آن است که ساکنان محلی و بخش‌های مشروع تجارت و همچنین مأموران پلیس، همه و همه به عنوان پیشگیری کنندگان، خود را در ارتکاب جرم منتفع می‌داند و به همین دلیل نسبت به آن با تسامح برخورد می‌کنند (Tilley N and Hopkins ۴۴۸، M, ۲۰۰۸).

براساس این ملاحظات به منظور راهبردها و اثرات پیشگیرانه، در بافت‌های ارتکاب جرم نه تنها بایستی به شناخت کسانی که در بافت‌ها حضور دارند پرداخته شود بلکه بایستی علاوه بر آن تعامل و نحوه ارتباط آنان با یکدیگر را مورد ارزیابی قرار داد؛ بنابراین، وضعیت جرم که از سه نقش مختلف افراد شکل گرفته، یعنی مجرم، پیشگیری کننده و هوادار مجرم، بر اساس مطالب فوق‌الذکر ارتباط میان آنان بایستی به شکل فرآیند پیچیده تعامل افراد مجدداً تعریف گردد که می‌تواند به نتایج غیرقابل پیش‌بینی منتهی گردد.

گفتار سوم: پیشگیری اجتماعی از جرم قاچاق کالا و ارز در سیاست جنایی تقنینی ایران
بند اول: مشارکت فعال سازمان‌های مردم نهاد در قبال پیشگیری اجتماعی از جرایم قاچاق کالا و ارز

برای حمایت و پیشگیری از جرایم قاچاق کالا و ارز نباید تنها به بهره‌گیری از نیروهای رسمی اکتفا نمود. بلکه با استفاده از توان و کمک بخش‌های مختلف جامعه می‌تواند یاری‌گر بزه‌دیدگان شد. اگر جامعه بخواهد به صورت سازمان یافته به بزه‌دیدگان کمک نماید، سازمان‌های غیردولتی و یا مردم نهاد یکی از ابزار مؤثر آن است.

امروزه سازمان‌های غیردولتی یا مردم نهاد به عنوان نمایندگان جامعه در پیشبرد مسائل فرهنگی و اجتماعی جایگاه و نقش خطیر و اساسی‌ای دارند. حضور و نقش‌آفرینی این سازمان‌ها می‌تواند ضمن تأمین تضمین مشارکت عموم مردم، بر کارآمدی و اثربخشی سیاست‌ها و برنامه‌های مختلف کشور اثرگذار باشد. در نظام حقوقی ایران، مشارکت مردم در اداره جامعه یکی از موضوعات مهمی است که در اصول ۳، ۶، ۷، ۸، ۲۹، ۵۶، ۵۹ و ۱۰۴ قانون اساسی بر آن تأکید شده است. از دیدگاه مبانی دینی کمک و همراهی به اشخاص نیازمند از یک سو و از سوی دیگر نظارت بر فعالیت‌های اجتماعی از مصادیق بارز «امر به معروف و نهی از منکر» به عنوان تکلیفی اجتماعی به شمار می‌رود (رستمی، ۱۳۸۴: ۱۲۹).

شایسته است که برای تبیین جایگاه این سازمان‌ها، نخست به تعریف و مفهوم این سازمان‌ها اشاره شود. مطابق بند الف ماده ۱ «آیین‌نامه اجرائی تأسیس و فعالیت‌های غیردولتی»، «سازمان غیردولتی که در این آیین‌نامه سمن نامیده می‌شود، به تشکل‌هایی اطلاق می‌شود که توسط گروهی از اشخاص حقیقی و یا حقوقی غیرحکومتی به صورت داوطلبانه با رعایت مقررات مربوط تأسیس شده و دارای اهداف غیرانتفاعی و غیرسیاسی می‌باشد». (آیین‌نامه مذکور طی تصویب‌نامه شماره ۵/۸۴ به شماره ۲۷۸۶۲ / مورخ ۸۴/۵/۸ به تصویب هیأت وزیران رسیده است).

در این ماده ویژگی‌هایی برای سازمان‌های غیردولتی گفته شده است. نخستین و اساسی‌ترین ویژگی این سازمان‌ها، غیردولتی بودن آن‌ها است. عمده‌ترین دلیل این موضوع، تأمین بسترهای استقلال شخصیتی و کارکردی تشکل‌های مذکور است (تیل، ۱۳۸۳: ۲۵)؛ دومین ویژگی این سازمان‌ها، غیرسیاسی بودن آن‌ها است. هر چند در مفهوم کلان، فعالیت این سازمان‌ها در بلند مدت بر برنامه‌ها و نظام سیاسی اثرگذار است و

در نهایت سومین ویژگی این سازمان‌ها «غیر انتفاعی بودن» آن‌ها است. تفاوت بارز این سازمان‌ها با شرکت‌های تجاری و بنگاه‌های اقتصادی در همین موضوع است (محمدی، ۱۳۹۲: ۸۲).

اهمیت دادن به نقش فعال و مؤثر نیروهای اجتماعی در توسعه و اجرای برنامه‌های پیشگیری از جرم در سطح داخلی و نیز در سطح بین‌المللی و فرامرزی، مورد توجه توصیه‌نامه‌ها و رهنمودهای سازمان ملل متحد واقع شده است. در این رابطه به دولت‌ها پیشنهاد شده تا از توانمندی‌های رکن غیررسمی جامعه (در کنار رکن رسمی جامعه، یعنی دولت)، در جهت یاری رساندن به نظام عدالت کیفری استفاده کنند؛ دیدگاه و جهت‌گیری سازمان ملل متحد به سوی مفهوم جدیدی از جرم (که آن را یک پدیده کلی تلقی می‌کند)، مستلزم پذیرش این واقعیت است که مقابله با جرم، باید از طریق یک برنامه ریزی و سیاستگذاری وسیع در گستره اجتماعی دنبال شود.

همچنین تحول دیدگاه جامعه جهانی نسبت به پدیده مجرمانه و پیدایش اشکال نوین بزهکاری، افزایش جرایم سازمان یافته و جرایم فراملی در سطح جهانی و سرانجام ظهور و پیدایش دیدگاه‌های نوین در قلمرو علوم جنایی، سازمان ملل متحد را بر آن داشته که در کنار سازماندهی نظام عدالت کیفری پویا و مطلوب، با بهره‌مندی از یافته‌ها و دستاوردهای پژوهش‌ها و مطالعات جرم‌شناختی، توجه بیشتری به شرکت وسیع‌تر مردم و نهادهای مردمی در مراحل عدالت کیفری، پیشگیری از بزهکاری و اصلاح بزهکاران نشان دهد.

بند دوم: آگاهی و فرهنگ سازی عمومی در جهت افزایش کیفیت تولیدات داخلی و آثار

سوءمصرف کالای قاچاق

یکی از شیوه‌های پیشگیری از خرید و مصرف کالای قاچاق، همان‌طور که قانونگذار نیز در ماده ۱۴ از قانون مبارزه با قاچاق بر آن تأکید کرده است، اقدامات ایجابی، یعنی افزایش کیفیت تولیدات داخلی از یکسو و تبیین علمی خطرات و آثار مصرف کالای قاچاق سلامت مدار از طریق تدوین و اجرای برنامه آموزش همگانی نسبت به اشخاص در معرض خطر جرم قاچاق، موضوع بند ۱۱ و نیز انتشار تجارب مصرف کنندگان کالای قاچاق از سوی دیگر می‌باشد؛ مصرف کنندگانی که مبتلا به بیماری‌های دیردرمان شده‌اند. لذا تا زمانی شرط اول، یعنی افزایش کیفیت تولیدات داخلی محقق نشود، فرهنگ عمومی کالای قاچاق را با کیفیت تلقی نموده و به این ترتیب تدابیر پیشگیرانه وضعی و کیفری که عمدتاً بر مبنای یک افق کوتاه مدت و فایده مندی زود هنگام و مسکن گونه طراحی شده، خنثی خواهد شد.

بند سوم: محرومیت زدایی و ایجاد اشتغال در مناطق مرزی کشور

بدون شک بیکاری از بزرگترین و فراگیرترین مشکلات اقتصادی و اجتماعی جوامع حال حاضر در دنیا و با توجه به مهاجرت وارونه جمعیت مولد از روستا به شهر و افزایش جمعیت مصرف کننده شهری در سال‌های اخیر در کشور ما علیرغم تلاش‌های گسترده خدمت رسانی و آبادانی روستاها بعد از انقلاب اسلامی، بیکاری همراه با فقر اقتصادی، هزینه‌های زیادی را به جامعه تحمیل خطرات بسیاری را متوجه جامعه و دولت می‌نماید. بررسی وضعیت استان‌های مرزی نشان می‌دهد که برخلاف اقدامات انجام شده در سال‌های اخیر در راستای محرومیت‌زدایی، هنوز هم محرومیت‌های بسیاری وجود دارد؛ از یک طرف به علت خصوصیات جغرافیایی، آب و هوایی، نوع خاک و کمبود آب، زمینه‌ای برای اشتغال به کشاورزی وجود ندارد و از طرف دیگر بنا به دلایلی، فعالیت‌های صنعتی نیز در آنجا گسترش نیافته است.

بعضا تحت عنوان توجه به مرزنشینان و بهبود وضعیت معیشت آن‌ها، اجازه می‌دهند که حتی خلاف قوانین و مقررات عمل شده و قاچاق توسعه یابد بنابراین کمبود زمینه‌های اشتغال و امکانات زندگی در این

مناطق از عمده‌ترین علل گرایش مرزنشینان به ارتکاب جرم قاچاق است؛ لذا ضروری است به منظور رفع محرومیت و ایجاد اشتغال در مناطق مرزی در راستای پیشگیری ریشه‌ای و از بین بردن عوامل سوق دهنده افراد به سمت ارتکاب قاچاق اقداماتی اساسی صورت پذیرد.

نتیجه گیری:

قاچاق کالا و ارز یک جرم اقتصادی است و آثار سوء آن دامن نه تنها نظام اقتصادی بلکه زندگی و سلامت روزمره مردم را می‌گیرد. مهمترین تاثیرات این رفتار سودجویانه عبارتند از کاهش حقوق و عوارض دولتی، عدم تعادل در بازار رقابتی، تقویت توان شبکه‌های مجرمانه و به پیروی از آن گسترش فساد مالی و اداری از طریق تبانی و ارتشا و ایجاد اختلال در بخش تولید و توزیع کشور، علاوه بر این‌ها تأثیرات مخرب و منفی زیادی را بر عملکرد و کارکرد سیاست‌های تجاری و اقتصادی تحمیل می‌کند و این مسئله یکی از موضوعاتی است که ذهن بسیاری از مدیران دستگاه‌ها و سازمان‌های دولتی و غیردولتی از جمله کسبه و تجار را به خود مشغول نموده است. بزرگترین پیامد منفی این پدیده شوم، اختلال در نظام اقتصادی کشور می‌باشد که منجر به کاهش میزان اشتغال، کاهش تولید داخلی، کاهش درآمدهای دولت، برقرار نشدن عدالت مالیاتی، کاهش انگیزه سرمایه‌گذاری و بروز آثار منفی دیگری در جامعه می‌شود. با توجه به آثار سوء جرم قاچاق، قانونگذار برای اولین بار در سال ۱۳۹۲ در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، فصلی را به پیشگیری از این جرم اختصاص داد. تمرکز اصلی قانون بر پیشگیری وضعی استوار است. پیشگیری وضعی از قاچاق کالا عمدتاً با توسل به فناوری‌های نوین درصدد دشوارسازی ارتکاب و افزایش خطر بزهکاری می‌باشد. قانون فوق در پرتو تدابیری نظیر یکپارچه‌سازی و نظارت بر فرآیند تجارت در پی شفاف‌سازی زنجیره تأمین بوده است. از آنجا که امروزه پیشگیری وضعی از حالت سنتی به حالت فناورانه ارتقا یافته، موفقیت این برنامه‌ها در گرو به‌کارگیری ابزارهای فناورانه‌ای است که در اختیار کنشگران پیشگیری از وقوع جرم قرار می‌گیرد. پیشگیری اجتماعی از قاچاق کالا می‌تواند از ظرفیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد و رسانه‌ها استفاده کرد و با شفاف‌سازی و استخراج نقاط آسیب‌پذیر، یاور سازمان‌ها در پیشگیری و مبارزه با قاچاق شد. متأسفانه در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ پیشگیری اجتماعی چندان مورد توجه قرار نگرفته است لذا این موضوع از معایب سیاست جنایی تقنینی ایران در مبارزه با قاچاق کالا و ارز می‌باشد.

فهرست منابع

۱. ابراهیمی، شهرام، (۱۳۹۶)، جرم‌شناسی پیشگیری، جلد اول، تهران، چاپ چهارم، انتشارات میزان
۲. (۱۳۹۵)، «پیشگیری در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ چرایی، چیستی، چگونگی»، فصلنامه تحقیقات حقوقی، شماره ۷۸
۳. احمدی، عبدالله، (۱۳۸۵) جرم قاچاق، چاپ سوم، انتشارات میزان
۴. اشراقی، مهرداد؛ نقش موقعیت در پیشگیری از جرم، (۱۳۹۳)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشگاه پیام نور تهران
۵. الهام، غلامحسین؛ میرخلیلی، سید محمود؛ پرهام‌فر، امیر محمد، (۱۳۹۳)، «چالش‌های تعریف جرم قاچاق در نظام حقوقی»، فصلنامه دیدگاه‌های حقوقی قضایی، شماره ۶۸.
۶. بیات، بهرام و دیگران؛ (۱۳۸۷)، پیشگیری از جرم با تکیه بر رویکرد اجتماع محور، تهران، معاونت اجتماعی نیروی انتظامی ایران
۷. اردبیلی، محمدعلی، (۱۳۹۲)، حقوق جزای عمومی، جلد دوم، تهران، نشر میزان، چاپ سی و یکم، ۱۳۹۲.
۸. بابایی، محمد علی و نجیبیان، علی (۱۳۹۰)، «چالش‌های پیشگیری وضعی از جرم»، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۷۵
۹. تیلا، پروانه، (۱۳۸۳)، «تأملی بر حقوق سازمان‌های غیردولتی در نگاهی ایرانی»، اطلاع‌رسانی حقوقی، شماره ۵ و ۶
۱۰. شاطری پوراصفهانی، شهید (۱۳۸۸)، «پیشگیری اجتماعی از وقوع جرم در کنوانسیون پالمو (۲۰۰۰) و کنوانسیون مریدا (۲۰۰۳)»، فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم، شماره ۱۰
۱۱. حاجی ده آبادی، محمد علی (۱۳۸۲)، «پیشگیری از جرم»، مجموعه مقالات دانشنامه امام علی، جلد پنجم، تهران، مرکز نشر آثار پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چاپ دوم
۱۲. حبیب زاده، محمد جعفر؛ زینالی، امیر حمزه، (۱۳۸۴)، «درآمدی بر برخی محدودیت‌های عملی جرم‌انگاری، ضرورت ارزیابی منافع و مضار ایجاد یک جرم»، مجله‌ی نامه‌ی مفید، شماره‌ی ۴۹
۱۳. خسروشاهی، قدرت الله و منصوری، حیدر (۱۳۸۹)، «پیشگیری زودرس از بزهکاری با رویکرد خانواده مدار»، فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم، سال پنجم، شماره ۱۶
۱۴. دارابی، شهرداد (۱۳۹۵)، پیشگیری از جرم در مدل مردم‌سالار سیاست جنایی، تهران، چاپ اول، انتشارات میزان
۱۵. رایجیان اصلی، مهرداد، (۱۳۸۳)، رهیافتی نو به بنیان‌های نظری پیشگیری از جرم، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۴۸
۱۶. رستمی، ولی؛ «سیاست جنایی مشارکتی در جمهوری اسلامی ایران»، (۱۳۸۴)، رساله دکتری، رشته حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشگاه تهران
۱۷. صفاری، علی، (۱۳۸۰)، «مبانی نظری پیشگیری از جرم»، مجله تحقیقات حقوقی دانشگاه شهید بهشتی، شماره ۳۳ و ۳۴.
۱۸. کرامتی معز، هادی و میرخلیلی، سید محمود (۱۳۹۶)، «تعارض حریم خصوصی و پیشگیری وضعی از جرایم در سیاست جنایی اسلام»، مجموعه مقالات بسترهای پیشگیری از وقوع جرم در سیاست جنایی ایران، چاپ اول، انتشارات معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم دادگستری کل استان البرز

۱۹. گسن، ریموند، جرم‌شناسی نظری، (۱۳۹۲)، ترجمه مهدی کی نیا، تهران، انتشارات مجد
۲۰. معین، محمد؛ فرهنگ فارسی معین، (۱۳۸۷)، تهران، چاپ اول، انتشارات فرهنگ نما
۲۱. نجفی ابرنآبادی، علی حسین؛ هاشم بیگی، حمید، (۱۳۹۳)، دانشنامه جرم‌شناسی، تهران، انتشارات گنج دانش، چاپ سوم
۲۲. نجفی ابرنآبادی، علی حسین؛ (۱۳۹۰)، تقریرات مباحثی در علوم جنایی، به کوشش شهرام ابراهیمی، ویراست ششم
۲۳. نجفی توانا، علی؛ شاطری پور اصفهانی، شهید؛ (۱۳۹۱)، «پیشگیری اجتماعی از جرم در پرتو تحولات ناشی از جهانی شدن فرهنگ»، آموزه‌های حقوق کیفری، شماره ۴
۲۴. نجفی توانا، علی، (۱۳۹۰)، جرم‌شناسی، چاپ دهم، انتشارات آموزش و سنجش.
۲۵. نیاز پور، امیر حسین، (۱۳۸۷)، بزهکاری به عادت: از علت شناسی تا پیشگیری، چاپ نخست، انتشارات فکر سازان، تهران.
۲۶. محمد نسل، غلامرضا، (۱۳۸۷)، پلیس و سیاست پیشگیری از جرم، چاپ اول، دفتر تحقیقات پلیس پیشگیری ناجا، تهران.
۲۷. میرخلیلی، سید محمود (۱۳۸۸)، پیشگیری وضعی از بزهکاری با نگاهی به سیاست جنایی اسلام، تهران، چاپ اول، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی
۲۸. میرمحمد صادقی، محمد (۱۳۸۲)، «پیشگیری از وقوع جرم، مجله مطالعات امنیت اجتماعی»، شماره ۲
۲۹. محمدی، گلشن (۱۳۹۲)، «نقش سازمان‌های مردم نهاد در دادرسی کیفری»، پایان نامه کارشناسی ارشد، حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشگاه کاشان
۳۰. Ashworth, Andrew, Principles of Criminal Law, fifth edition, Oxford university press. ۲۰۰۸.p.۳۰